

Polifemovo oko Toneta Stojka

(2002)

Ivo Svetina

Ko je Friedrich Nietzsche snoval svojo znamenito knjigo *Rojstvo tragedije iz duha glasbe*, je njegov pogled dolgo, ure in ure, drsel nad plitkimi reliefi, ki so prikazovali prizore iz gledališkega življenja starih Grkov. Iz plitkih podob, belo izklesanih v belem kamnu z otoka Delosa, je razbral podobe lepih mladeničev, ki so igrali na glasbila: na lire, piščali, avlose, ustvarjajoč glasbo, iz katere so se porajali ritem, koraki in govor in s tem gledališče. Gledališče pod visokim obokom opoldanskega nébesa, pod slavolokom zvezdnatim in ob svečavi iz oljkovega lesa narejenih bakel. Svetloba sonca, zvezd in ognja je oživiljala prizore rojstva gledališča: jokajočo sestro nad truplom ubitega brata, kralja, ki si je sam iztaknil oči, ker spal je z lastno materjo in bil svojim otrokom oče in brat, mater, pogrezajočo se v blaznost nad krvavimi ostanki sina, ki ga je rodila in ki ga je v božanski pijanosti raztrgala kot pobesnena zver ... Luč, ki se je rojevala v globinah neba, je bila, ki je osvetljevala tragično usodo človeškega bitja, zapuščenega od bogov, dobrih in hudobnih. In tudi kadar so smeh, radost in veselje napolnili kamniti avditorij gledališča, je svetloba kot dež usipajoče se od zgoraj zalila oči in srca gledalcev, da so v razposajenih komedijantih in razuzdanih satirih ugledali sami sebe takrat, ko so ujetniki svoje jeze in igrače svojega srda. To je bilo tedaj, ko je gledališču vladal mythos in so dramske zgodbe živele v spominu občestva.

A mythos je nekoč moral umreti in z njim kolektivni spomin občestva – prebivalcev grškega polisa. Gledališče je postalo veščina, umetelna zgradba dejanj in besed, in tedaj se je rodila želja shranjevati minljivost zapisane podobe izmišljenega, ustvarjalnega življenja, vedno znova porajajočega se v mehki temi odra: v gnezdu sanjskih prizorov, napolnjenih z nevidnim fluidom željá, hrepenenja, ljubezni, vere, upanja, sovraštva, kovarstva, ljubosumja, dvoma ... Iz teme, ki je maternica vseh čudežev, se je izvil kot sulica tenak žarek svetlobe in se zagnal proti začudenemu očesu gledalca, ki je v gledališče prišel iskat izgubljenega brata svojega življenja. In svetloba je kot zlato zrno vzknila v očesu njega, ki je za silo potešen odhajal iz gledališča ono davno zvezdnato zimsko noč. Ker v njegovi duši se je naselila

pomanjšana podoba odra, preko katerega se je v preteklih dveh in še malo čez urah odvilo neko tuje, a tako njegovemu podobno in vabljivo življenje.

Da bi lahko kdorkoli med nami napisal zgodovino rojstva naroda iz duha gledališča, bo moral dolge ure, ure dneva in ure noči, preživeti sklonjen nad fotografijami Toneta Stojka: nad temi črno-belimi reliefi duha, ki je v drugi polovici 20. stoletja snoval slovensko gledališče in gradil palačo, v kateri se je vsak večer znova v čudežu utvarnega, izmišljenega življenja dopolnilo marsikatero hrepenenje, izpolnila premnoga pričakovanja in bila potešena želja odpotovati nekam daleč, daleč stran iz tega pustega, praznega življenja ... Bile mnoge sanje odsanjane. Saj gledališče ne terja budnosti.

Le od kod je prihajala svetloba, ki je oživiljala sredi arhitekture teme premnoge tragične in komične like, ki so poseljevali slovenske odre v času med rojstvom utopije o dolgem pohodu skozi institucije in svitom tretjega tisočletja. Iz Polifemovega očesa Toneta Stojka: iz njegove neuslišane ljubezni do najlepše med Muzami – do Taliije. Oko neuslišanega zaljubljenca in ljubosumneža kiklopa Polifema, ki ga je zvijačni Odisej oslepil, da je v kamniti temi na veke hranil spomin na najlepšo med petdesetimi vodnimi nimfami, na Galatejo, in si bolečo samoto težil z igranjem na avlos.

Čisto na začetku stopa, ker je to čas rojstva, golo dekle iz teme in čas se za hip čudenja zaustavi, zamrzne, kot da je to hip, ko se je boginja dvignila iz morske pene. In za to razboženo boginjo, brezimno lepoto mladosti, stopa sprevod velikih junakov, hlapcev, herojev in ljudi – graditeljev slovenskega gledališča. Veliki obrazi, naličeni s strastmi, ki jih človekovo srce komajda zmore prenesti: s strastmi, ki so se dolga stoletja pojile pri izviru snujočega, pesnikovega duha. In tam nekje na robu teme stoji nekdo, ki je kot Polifemov brat: z glavo, močno nagnjeno vnic, z roko, v obupu položeno čez oči, z drugo pa tesno stiskajoč svoj ud: podoba tragičnega junaka tik pred usodnim spoznanjem, da je bilo vse njegovo življenje zaman; da je ves čas zidal nad brezdanjim breznom. In tu je tudi njegov brat, nežni princ z lobanjo ubogega dvornega norčka v lepo negovani, prinčevski roki. A lobanja, v kateri je nekoč prebival iskri duh, je sedaj klepsidra, skozi katero se usipajo peščena zrna časa, da vsi vemo, da se naše življenje, tisto tam na odru in to tu v avditoriju, neusmiljeno,

nezaustavljivo izteka. Da ga ne zaustavi nobena še tako sijajna predstava, odrska utvara! Še tako zapeljiva lepota ne!

Saj ni je lepote na vsem svetu, ki bi lahko odgnala strašno zver, v katero se je našemila stara, a večno mlada smrt, da stopa čez umišljen vrt modrih vrtnic in dekliškega koprnenja. In še se oglašajo mrtvi: mrtvi, ki še vedno žive, ne na odru ne v našem kot kitajska vaza krhkem spominu, ampak v teh s čudežno svetlobo presvetljenih prizorih življenja po življenju: ob vsakem mrtvem obrazu je sestra senca, ki v nas oživlja lik junaškega borilca, naskakujočega samo nebo.

Tisoč in eno noč je Tone Stojko – kot Šeherezadin brat – prebil v gledališču in strmel v nepretrgan tok podob, oživiljenih z znojem, krvjo in solzami igralcev, in s svojim polifemovskim očesom lovil svetlobe in sence, umetnost in življenje, gledališče in igro; da to preobilje, bogastvo brezmejno shrani v globino svojega pogleda, kjer bo na fotografski papir, umit z razredčeno kislino, vtisnil – kot stari kipar v beli deloški kamen – podobe edino resničnega življenja: življenja človekovih sanj, ki so oživele v gledališču, ki so oživile gledališče.